

A CD-ROM költségek forrásai egyetemi könyvtárakban. Egy felmérés tanulságai

A CD-ROM adatbázisok közkedvelté váltak az egyetemi könyvtárakat használó kutatók és hallgatók körében. Ennek okai a használat egyszerűsége, a többféle (témára, címre, szerzőre stb. irányuló) keresési mód, a keresési idő korlátozottságának elmaradása, több folyóiratkiadást keresésének lehetősége egyetlen lemezen stb. Hátrányai közé tartozik a magas előfizetési költség, a nyomtatott forrásokkal való azonosossága, a frissesség elmaradása a nyomtatott és az online források frissessége mögött. A CD-ROM adatbázisokat a könyvtár többnyire lízing formájában használja: az előfizetés megszűntekor vissza kell őket adni. A lapozás bonyolultabb, mint a nyomtatott változatban. Egy időben csak egy olvasó használhat egy CD-ROM terméket, bár a helyi hálózatok egyre elterjedtebbek, ezek révén egyszerre több olvasó is hozzáférhet egy forráshoz, s ezáltal a korábbi, az *egy állomás, egy olvasó* használati modell megszűnik.

A CD-ROM hálózatok nyújtotta előnyök ellenére számos nyitott probléma maradt, ilyenek:

- ▶ a hálózat fenntartása drága, munkaidőigényes,
- ▶ a keresési válaszidő lassú,
- ▶ a CD-k élettartama ismeretlen,
- ▶ lízing és bérleti eljárásoknak kell eleget tenni,
- ▶ a hálózati használat árazása homályos,
- ▶ megoldatlan a letöltés joga, a letöltés nehezen ellenőrizhető.

CD-ROM-beszerzési költségek forrásai

A CD-ROM adatbázisok növekvő használata és népszerűsége az egyetemi könyvtárakban kihat mind a könyvtári költségvetésre, mind a gyarapítási stratégiára. Úgy látszik, a gyarapítás költségfedezeti rovata nem egyértelmű. Vajon periodikáknak tekinthetők, és abban a rovatban kell-e őket elszámolni? Vagy más információforrásként kezelendők?

A kérdés úgy vetődik fel, hogy a CD-ROM termékek bevezetését mely alapról tudja a könyvtár fedezni, s hogy vajon az e célra fordított alapoknak várható-e a folytatása. További kérdés, hogy a CD-ROM állomány mennyiben befolyásolja a könyvtár egyéb állományainak a gyarapítását. Az elemzők nagy része rámutat arra, hogy az egyetemi könyvtárak túlnyomó többségénél a CD-ROM-beszerzéseket valamilyen céltámogatás, pályázaton elnyert összeg vagy adomány fedezi. Az egyszeri támogatási pénzek, amelyek többségükben valamilyen pályázat elnyeréséből származnak, hardvervásárlásra és néhány CD-ROM termék előfizetésére fordíthatók. Nem valószínű azonban, hogy ezek a források a végtelenségig folytatódjanak, így az előfizetések megújítására más forrásokhoz kell folyamodni.

Az egyik módszer a CD-ROM használat díjának bevezetése; vagyis használati díjat kell az olvasóknak fizetniük. Egy másik megközelítés némely nyomtatott termék előfizetésének felmondása és a felszabadult gyarapítási keret felhasználása CD-ROM előfizetésre; például nyomtatott referálólapokat lehet kiváltani a megfelelő CD-ROM termékkel és/vagy online kereséssel. Sokan azonban úgy vélik, hogy a CD-ROM adatbázisok előfizetésére állandó gyarapítási rovatot kell nyitni, és gyarapítási alapot kell elkülöníteni a könyvtár költségvetésében, és ezt a gyakorlatot a periodikák gyarapítási politikájával egyenrangúnak kell tekinteni. A CD-ROM termék előfizetésének esetleges megszüntetése ugyanolyan hatásokkal jár, mint egy megszokott folyóirat vagy referálólap előfizetésének felmondása vagy szüneteltetése.

Az USA-beli *Arizona Egyetem* vezetősége nem volt képes a CD-ROM termékek előfizetési költségeit évről évre előteremteni. Ezért elhatározták, hogy körkérdest intéznek több hasonló egyetemi könyvtárhoz az USA-ban, hogy ők hogyan szerzik meg a folyamatos CD-ROM-ellátás anyagi fedezetét.

A felmérés

Erre a célra egy kérdőívet szerkesztettek, amelynek hármas célja volt:

1. Tudni szerették volna, hogy milyen forrásból fedezik a megkérdezett egyetemi könyvtárak a CD-ROM állomány gyarapítását. A kapott információkat az egyes könyvtárak költségvetési módszereinek összehasonlítására és alternatívák szembeállítására hasznosítják.

2. Meg akarták állapítani, hogy a CD-ROM állomány gyarapítását folyamatosnak tervezik-e, vagy csak rendkívüli pénzek megszerzésére alapozzák az előfizetés folytatását. Ez az információ az arizonai könyvtár stratégiáját volt hivatott befolyásolni, hogy állandó támogatást szerezzenek-e erre a célra.

3. Meg kívánták ismerni több egyetemi könyvtár tapasztalatait arról, hogy mennyire befolyásolja a CD-ROM szerzeményezés a többi könyvtári állomány gyarapítását.

A kérdőíveket 16 olyan egyetemi könyvtárnak küldték meg, amelyet az Arizona Egyeteméhez hasonló nagyságú könyvtárnak gondoltak. Az összemérhetőséget a hallgatók és a tanszékek száma, a meghirdetett fakultások száma, a könyvtári állományok nagysága és a könyvtárak költségvetésének mértéke alapján határozták meg. A 16 címzett közül 15-en küldték vissza a kitöltött kérdőíveket.

A felmérés eredményei

A válaszolók a CD-ROM-előfizetések költségalapjának számos forrásáról számoltak be. Ezt mutatja az 1. táblázat. Mivel több könyvtárban egynél több költségvetési rovatot vagy pénzalapot használtak fel CD-ROM-gyarapításra, a válaszok száma nagyobb, mint a visszaküldött kérdőívek száma. A források a legtöbb esetben a könyvtárak gyarapítási költségkeretéből származtak: 71%-ukat periodikák beszerzésének, könyvbeszerzés, általános gyarapítás és tájékoztatás költségrovatba sorolták. 29% hivatkozott külön forrásokra, úgymint pályázatok útján szerzett céltámogatásra, adományokra és fejlesztési alapokra. A felhasználóktól kért használati díj nem szerepelt a CD-ROM-beszerzési források között.

1. táblázat

CD-ROM-előfizetési költségek forrásai egyetemi könyvtárakban

A költségek forrása	A válaszok száma	A válaszok százaléka
Periodikák gyarapítási kerete	9	23
Általános gyarapítás	8	20
Könyvek gyarapítási kerete	8	20
A tájékoztatás költségkerete	3	8
Egyetemi tanszék	3	8
Fejlesztési alap	2	5
Pályázaton elnyert támogatás	3	8
Adomány, ajándék	3	8

A legtöbb könyvtár folyamatos gyarapítási tételnek tekintette a CD-ROM-beszerzéseket. Egy kivételével valamennyi válaszoló kijelentette, hogy a CD-ROM állomány gyarapítása a könyvtári szerzeményezés állandó, integráns része; bár közülük hárman úgy nyilatkoztak, hogy legalább részben külön pénzforrásokból fedezik a CD-ROM-gyarapítás költségeit, és azt remélik, hogy ezekre a jövőben folyamatosan számíthatnak.

A CD-ROM-költségvetési döntéseket különböző besztású vezetők vagy bizottságok hozzák, pl. a gyarapítási osztály vezetője, vagy egy ott alakult bizottság, a könyvtár igazgatója, más osztályok vezetői, egyéni válogatók.

A CD-ROM állomány gyarapítása főleg a monográfiák szerzeményét befolyásolja. Amint várható volt, az elektronikus információs források költségtényezőjének belépése következtében a könyvállomány gyarapítási kerete csökkent leginkább (négy könyvtárban). Egy könyvtár a periodikaállomány gyarapítási alapjának csökkenését jelentette. Három könyvtárban dönteni kellett a nyomtatott és az elektronikus forma beszer-

zése között. Számos könyvtár növekedést, vagy semmilyen költségvetési változást nem jelzett.

Az egyik kérdés a CD-ROM termékeknek a könyvtári munkára és költségvetésre vonatkozó egyéb hatásaira irányult. A válaszokban három területet jelöltek meg, amire oda kell figyelni:

- ▶ a CD-ROM termékek tartalmilag gyakran azonosak a nyomtatott változattal, és választani kell közöttük;
- ▶ megnő az igény a hardver és ennek fenntartása iránt;
- ▶ a CD-ROM adatbázisok használói igénylik a könyvtári tájékoztató munkatársak segítségét, ami órát vesz el munkaidejükből, s ezért kevesebb idejük jut a hagyományos tájékoztatásra.

Következtetések

A felmérés eredményeiből kitűnt, hogy a fő probléma a CD-ROM adatbázisok folyamatos előfizetéséhez szükséges gyarapítási költségek biztosítása, illetve a CD-ROM-beszerzési költségek helyének megtalálása az állománygyarapítási tervben. A költségek többnyire (71%-ban) a meglévő gyarapítási keretekbe illeszkednek, ami meglepő eredmény. Ugyancsak váratlan azoknak a könyvtáraknak a nagy aránya (93%), amelyek a CD-ROM-szerzeményezések alapjainak folyamatos biztosítását várják. Ez ellentmond korábbi tanulmányok eredményeinek, amelyek szerint a CD-ROM-beszerzéseket elsősorban speciális támogatások és egyszeri juttatások fedezik. A legtöbb könyvtár a CD-ROM-szerzeményezésekre állandó költségvetési keretet biztosít, általában a periodikák állománygyarapítási rovatában; az Arizona Egyetem külön CD-ROM rovatot nyitott a gyarapítási költségtervben.

A CD-ROM állománygyarapítás számos pontjában befolyásolja a könyvtárak költségvetését. Egyik hatás a monográfiák gyarapítási keretének csökkentése (a 15-ből 4 könyvtárban). Sok könyvtárban kell választani az azonos, CD-ROM hordozójú és nyomtatott publikáció előfizetése között. A többi hatás a számítástechnikai eszközök karbantartásában és a könyvtári munkatársak fokozott igénybevételében mutatkozik meg.

Az, hogy a CD-ROM állománygyarapítás folyamatos költségkeretének biztosítása a vizsgált könyvtárak programjában szerepel, bizonyítja az új információs közeg létjogosultságát és megerősödését az egyetemi könyvtárak többségében.

McKIMMIE, T.: Budgeting for CD-ROM in academic libraries: Sources and impacts. = Library Acquisitions: Practice & Theory, 16. köt. 5. sz. 1992. p.221-227./

(Roboz Péter)